

Németh László pedagógiájának tematizálása az Égető Eszterben

2009. június 17.

Hoffmann Rózsa

Amidőn az emberi gondolkodás több évezredes fejlődéstörténetére akárcsak egy megnyújtott pillanat erejéig visszanezünk, tekintetünk előtt hivatlanul kirajzolódnak a folyton előbukkanó, rendre visszatérő pedagógiai gondolatok. Az egyetemes művelődéstörténet által számon tartott gondolkodók ritkán mulasztották el, hogy megfogalmazzák - gyakran hasonló - véleményüket a nevelésről. Platón, Arisztotelész, Quintilianus, Szent Benedek, Aquinói Szent Tamás, Montaigne, Descartes, Rousseau vagy Kant, Hegel, Freud szellemi alkotásainak átmosott aranyrögei mind jelen vannak a XX. századi pedagógia elméletében és gyakorlatában.

Ez utóbbiakhoz különösen sok adalékanyagot szállítottak a magyar írók, elsősorban azáltal, hogy műveikben a témaválasztás gyakran kedvezett az iskola körüli világnak. Így az irodalom és a pedagógia nálunk olyan nem törvényes viszonyra lépett, amelynek megtermékenyített gyümölcsei mindkét fél értékeit növelték. Ez a frigy a szokásosnál is szorosabbá vált néhányuknál. Sík Sándort, Karácsony Sándort említhetném példaként. S kitüntetetten Németh Lászlót.

Németh László életművének pedagógiai üzenete egyedülállóan gazdag. E páratlan bőséget egyfelől szépirodalmi művei táplálják, melyeknek úgyszólván mindegyikében kiemelt helyet foglalnak el a nevelésnek, a tanításnak a kérdései. A másik forrást tanulmányai, közülük is elsősorban pedagógiai jellegű írásai jelentik. A művekben a modern pedagógiának szinte valamennyi kérdését felveti, nem egyre közülük határozott választ is ad. E gondolatok az életműben szerves rendszerré állnak össze, noha ő maga nem alkotott rendszeres pedagógiai elméletet. (Kikíváncozik a kérdés: vajon ez a látszólagos hiány magyarázza azt a meglepő körülményt, hogy a napjaink nevelésügyében hangadó szakemberek közül egyetlen egy sem foglalkozott érdemben Németh László pedagógiai rendszerével? Nem valószínű. Inkább arról lehet szó, hogy a fél évszázada megfogalmazott gondolatok és napjaink-közelmúltunk tanügyi realitásai között sajnálatos módon még mindig óriási a szakadék.)

Németh László pedagógiai kötődését több tényező is motiválta. Ő, aki a magyar nép szellemi életének organizátora kívánt lenni, alkotói korszakainak mindegyikében törvényszerűen eljutott a szellemi élet bölcsőjéhez, a nevelés fogalmához, az iskolához, a pedagógus munkájához. Legelső állami munkahelyén, a Medve utcai iskolában már érett gondolkodóként érintkezhetett belülről az iskola világával. Itt talált laboratóriumi körülményeket ahhoz, hogy személyesen is megtapasztalhassa pedagógiai gondolatainak valóságértékét. Később a lányaival való foglalkozások formálták pedagógusi arculatát. Majd megkoronázták e folyamatot a vásárhelyi évek, ahol szinte kizárólag pedagógiai kísérleteinek élt.

A vásárhelyi korszaknak - amelyet több helyütt úgy említ, mint életének legszebb szakaszát - egyik kimagasló terméke az Égető Eszter.

Ez a regény a legpedagógiaibb irodalmi alkotás, s a legirodalmibb pedagógiai munka.

Egyfelől Eszter személyes sorsát szövi át meg át a regényben a pedagógikum. Még alig formálódott meg előttünk kedves kisleány alakja, máris iskoláslányként látjuk őt. Jellemének ábrázolásához az író fontosnak tartja bemutatni, hogyan viszonyul Eszter az iskolához: "Anyuska és Juszti néni is elmondta, hogy ő biztosan szeretni fog iskolába járni. S csakugyan szeretett. Az ember úgy ül ott, mint a virág a cserépben..."

Majd látjuk a kislányt, amint félrehajtott fejjel, mindkét könyökét az asztalra helyezve, mosolyogva és nagy szeretettel rója irkájába az első betűket. Ez az elfogadás, a tanulás öröme és a kötelesség örömteli teljesítése, amit a kis iskoláslányban ismertünk meg, mindvégig alapvető vonásai maradnak Eszter jellemrajzában. S bár iskolás éveiről, tanulmányairól a Leona néni emlékezetes zeneórái kivételével úgyszólván semmit sem tart fontosnak felfedni az író, Eszter mégis, öreg korára is megmarad előttünk diáklány mivoltában. Alakjában voltaképpen az ideális diák vonásaira ismerhetünk. Látjuk, amint hiányos műveltségét pótlandó - hiszen csak a

hat felsőt végezte el - latinórákra jár a már súlyosan beteg nagymamuska mellől. A Leona nénivel folytatott több évtizedes levelezésében is felfedezhetők - az ifjúkor utáni sóvárgáson s a biztos támasz keresésén túl - a szilárdabb tudás iránti vágyakozás morzsái. Fiainak iskolai előmenetelét úgy segíti, hogy közben ő maga is újratanulja a latin nyelvtant, igazolva ezzel a tanulva tanítás és tanítva tanulás Comenius óta ismert, ám gyakran elfeledett elméletét. Apjának s férfibarátainak, majd fiainak s később Méhes Zoltánnak az eszmefuttatásait a jó diák kitartó kíváncsiságával, a megsejtett összefüggésekre való rácsodálkozással hallgatja. Majd már öregedő fejjel, szinte emberfeletti erőfeszítések árán teszi le az érettségi vizsgát. A vizsgára való készüléskor nem a megszerzendő bizonyítvány praktikuma motiválja elsősorban, hanem legbensőbb énjében érzi át a világ fokozatos meghódításának őszinte örömeit. Végül maga is vállalkozik némi tanítóskodásra, midőn a gorsai tanyáról bekerült tanulásra éhes kis parasztlányban felismeri a jövő formálásának lehetőségét.

Eszter személyiségének alakulása tehát önmagában is elegendő alkalmat teremt a pedagógiai szempontú vizsgálódásra. Ám pusztán emiatt még nem tekinthetnénk az Égető Esztert a legpedagógiaibb irodalmi alkotásnak. Ezt az állítást a regény másik rétegével, a pedagógiai kérdések tematizálásával kívánom alátámasztani.

A klasszikus pedagógia didaktika-központúságán túllépve a modern pedagógia már számos ágazatban specializálódott. Ezek mindegyike - valamilyen formában - a végső célt, az ember nevelésének ügyét szolgálja. Németh László az Égető Eszterrel jelentős mértékben hozzájárul az elmélet gyarapításához, mégpedig a pedagógia tíz különböző ágában. Persze nem és le valamennyi területen azonos mélységekig. Van, ahol csupán egy-egy odavetett mondat sejteti meg álláspontját. Máshol viszont pengeélességgel részletezi nézeteit és kételyeit. Mindazonáltal a regény lapjairól a következő tematikus körökben tárul fel az író pedagógiai gondolatvilága. (A felsorolásban szándékosan a szakirodalomban meghonosodott terminológiát követem):

1. a tantervelméletben;
2. a tanítás módszertanában;
3. a taneszköz (tankönyvek) didaktikai kérdéseiben;
4. a pedagógiai mérésben, tudniillik a vizsgák pedagógiai folyamatban betöltött szerepében;
5. a tehetségek kiválasztásának problémáiban;
6. a társadalmi mobilitás és az iskolarendszer összefüggéseiben;
7. a tanulói attitűdökben;
8. a tanártípusokban;
9. a tanármesterség hibalehetőségeiben;

10. a tanári hivatás kérdéseiben.

Tantervelméleti gondolatok

A pedagógia elméletének egyik legalapvetőbb kérdése az iskolai tananyag helyes kiválasztása. Évszázadunk derekára új tudományág szerveződött erre: a tantervelmélet. Ez voltaképpen a műveltség tartalmi elemeinek a vizsgálatával foglalkozik. A pedagógiai szakírók és a szellemi élet jelesei rendre kifejtették nézeteiket a műveltségről. Németh László, akit az enciklopédikus műveltség apostolaként szokás emlegetni, árnyaltan nyilatkozik meg e kérdésről az Égető Eszterben. A regénybeli tanár-író két csomorkányi barátját, Hallgató Sanyit és Bozsó tanár urat jellemzi Eszternek illetékesen: "Érdekes a Bozsó műveltségét a Hallgatóéval összehasonlítani. Hallgató mindenben járatos akar lenni... Az a balkáni, aki mindent fölfal." Bozsó viszont "arra büszke, hogy ő az angolon, francián s egy kis latinon kívül semmihez sem ért... Az egyik osztályban magyarórákat adtak neki... Teli van duzzogással, mennyit kell arra őneki készülnie... Bozsó a habos rolóból is csak a habot akarja enni...". Vajon melyik műveltségeszmény felé húz Németh László? A mindent "felfaló" úgynevezett általános műveltség, avagy a "habos rolóból csak habot evő" felé? Kiderül az álláspontja abból, ahogyan az író (a regényben persze, Méhes Zoltán) a két szereplőhöz viszonyul. "Bozsót jobban szerette, mint Sanyit" - olvashatjuk, holott "Hallgató sokkal tehetségesebb" - állítja.

Mi következik ebből a műveltségfelfogásból a pedagógia gyakorlatára, a tananyag kiválasztására nézve? Az, hogy a mindent markolni akarás helyett a kevesebbet, de alaposabban elve győzedelmeskedjék az iskolai tanításban. Napjainkban, amikor a helyi tantervek készítésével viszonylagos szabadságot kaptak a tanári karok, nem árt magunkban felfrissíteni e Németh László-i gondolatot. (Annál is inkább, mert harmonikusan összecseng annak a Prohászka Lajosnak az álláspontjával, akit évtizedeken keresztül mellőzött a hazai pedagógiatudomány, holott Németh László kortársaként egyetemes érvényű pedagógiai tudóst tisztelhetünk benne.) A "kevesebbet de jobban" elve más helyen is visszaköszön a regényben. Amikor Eszter érettségi vizsgája már-már kudarccal fenyeget, Méhes - joggal - magát is okolja a csődért, ekképpen: "Én követtem el a hibát. Túlságosan részletesen vettem. Többet kellett volna, de alaposabban."

A tananyag kiválasztásának nemcsak a mennyiségi, hanem a minőségi oldalát is érinti a regény. Elítélően szól az iskoláról (tulajdonképpen a tantervről), amely "becsapja a diákot; a legizgatóbb könyveket, amiért érdemes volt olvasni megtanulni, eldugta előlük". Nem véletlen, hogy Szilágyi tanár úr érdemévé teszi - aki a regényben Eszteren kívül az egyetlen egyértelműen elfogadott figura -, hogy kitarja a világot a tanítványai előtt: "Józsefék Adyn, Szabó Dezsőn s néhány fiatalabb írón ébredtek föl. Szilágyinak az volt a hódítása, hogy ezekre rákapatta őket. A világ két részre oszlott...: arra, amit már eddig is ismertek, s arra, amit Szilágyi és az írók tártak ki előttük." Az olvasmányokat, az írókat s az irodalmat nyugodtan értelmezhetjük tágabb kontextusban, s akkor feltárul előttünk Németh László iskolai tananyaggal kapcsolatos vélekedésének teljes horizontja.

A tantervelmélet körébe tartozó pedagógiai gondolatok persze sokkal tisztábban megfogalmazódnak a pedagógiai írásokban. Közülük is elsősorban az Iskola Kakaskútonra kell gondolnunk, mivel ennek forrásai ugyanazok a vásárhelyi élmények voltak, mint az Égető

Eszteréi. A kakaskúti Sellye-tanya fiatal bölcsésztanára éppen úgy vélekedett a fontos és kevésbé fontos ismeretekről, a tananyag összefüggéseiről, mint az Égető Eszter Méhes Zoltánja. És didaktikailag ugyanúgy építette föl a történelemóráját, mint ahogyan Méhes a nyolcadikosok emlékezetes filozófiavizsgáját. Ahol is "a bizonyítás során Thálészról Heideggerig, a logikától a pedagógiáig a bölcsélet minden nagy kérdésére esett egy sugár".

Itt azonban már a pedagógia következő parcellájában, a tanítás módszereinél járunk.

Metodikai gondolatok

A metodikával kapcsolatos Németh László-i elgondolásokat a regényből Égető Lőrinc és Méhes Zoltán tanítói tevékenységéből ismerhetjük meg. Mindkettejük módszerének közös vonása a tárgyak közötti folytonos kapcsolatteremtés, a komplex szemléletmód. Égető "az album forgatását, egy Viktória korabeli vagy ausztráliai bélyeg beragasztását is arra használta föl, hogy az angol birodalom szerkezetét, sőt az angol alkotmány előnyeit is elmagyarázza nekik. A latin olvasókönyv legegyszerűbb olvasmánya, Publius első férfitógája elég volt, hogy a római apajogról, az asszonyok és rabszolgák helyzetéről s végül a mai szegény emberekről beszéljen nekik." Méhes hólabdamódszerének ugyanez az alapja: az egyre bővülő, táguló, de a lényegét a kezdettől fogva magában hordó tananyag. Ez nem tűri a dolgok elaprózását, az összefüggő egész szétdarabolását. Ezért lehet (és kell) rövid idő alatt áttekinteni akár évszázadok történéseit is. Úgy, ahogyan a kakaskútiak a Sellye-tanyán. Vagy mint ahogyan Gál Rózsika (Rebekka) tanulta Méhestől a matematikát: "Gál Rózsika ma fél háromkor még el sem tudta képzelni, mi lehet az, betűkkel számolni, és fél ötkor megoldotta a $3x = a + 6$ egyenletet. Persze, most kóvályog a feje, de attól nem kell megijedni." Erre az emlékezetes matematikatanulásra így emlékszik vissza később a már gimnazista Rebekka: "Tetszik tudni, nem értettem én mindent, amit ő magyarázott. Csak éppen úgy körülbelül. Hogyan is? Tán jövőre sem tartunk ott, ahol ővele nyargaltunk. De a fények úgy cikáztak közben a fejemben. Boldog is voltam, meg rettegtem is, hogy észreveszi, milyen buta vagyok." Hasonló boldogságot érez Eszter is a latin tanulása közben. Miután franciából erősebb volt, "Méhes megfordította a nyelvtörténetet, s a latin szavakat vezette le a franciából. Rögtön Vergíliuson kezdtek. Ez Eszter számára is nagy öröm volt, hogy a gyönyörű szöveg ilyen könnyen megvilágosodik a számára. Nem emlékezett rá, hogy fiatal korában így tetszett volna neki valami, amit tankönyvből tanultak."

Méhes módszerének az volt a lényege, hogy tanítványát "egy új tárgy közepébe dobta, egy ismeretlen nyelvben evickélésre kényszerítette. Képes volt egy-egy óra leforgása alatt ... az egész hőtant vagy az egész régi irodalomtörténet vázlatát fölírni egy papírlapra. Azt mondta, nem baj, ha ebben a folytonos repülésben, madártávlati képben bizonytalanul érzi magát a tanítvány. Míg az új bizonytalanságokkal küszködik, a régi megszilárdul."

Németh László azonban nem volt teljesen biztos e módszer általános érvényében. Eszter vizsgáinak viszonylagos sikertelensége mindenesetre az író kételyeiről tanúskodik.

Külön említést érdemel az irodalomtanítás módszertana. Magyartanulásuk - mármint Eszteré és Méhesé - nem állt másból, mint versolvasásból. Volt ugyan egy-két vázlatuk, de a lényegét a felolvasott versek jelentették. S a módszertan súlyponti kérdése a versolvasás mikéntjére

vonatkozik. Az "olvasásban nem volt semmi mutató: egy jó tanár, aki a versek tartalmát, ritmusát igyekszik igazolni. A tanítványai azonban, akik óráról órára megszokták, torzításnak érezték minden másfajta versolvasást. Egy-egy figyelmeztető hangsúly, két sor közt egy közbevetett szó, a végén a hangulatot még egyszer összegző mondat elég volt, hogy minden bővebb magyarázat profanizálásnak hasson..." Miközben olvasott, "mesterségismeret, komolyság, szabatosság" jellemezte, "az érzékeny lélek minden árnyéka, a gondolkodás minden kajánsága eltűnt róla... Az íróasztalnál az ember felületesen olvas - mondta. Az osztály előtt minden szóért helyt kell állni... Egy osztály jelenlétében nehezebb hazudni..." S lám, Eszter kimerítő napjai ellenére a versolvasó irodalomőrák nemhogy tovább fárasztották volna elgyötört agyát, hanem ezek jelentették neki a "nap szívét".

További módszertani csemegék is felvillannak még a regényben.

A modern pedagógia alappilléreinek tekinti egyrészt a tanítás tanuláscentrikus felfogását, másrészt a tanulóknak a tanítás folyamatába történő bekapcsolását, azaz aktivizálását, harmadrészt az egyéni különbségekre figyelő módszertani eljárásokat, azaz a differenciálást. Németh László már mind a három alaptételt felállítja regényében. Égető Lőrinc úgy segít unokáinak az angol nyelv tanulásában, hogy közben ő maga tökéletesen megtanul angolul, s olykor még a nagy tudású Bozsón is tútesz. "Méhes tanítása pedig szenvedélyes újratanulás volt. Amíg tanított, összekeverte a maga agyát a tanítványáéval, s úgy hajtotta azt is, mint magát szokta." A tanulók aktivizálásának eredményeképpen a gimnáziumi órái nem is olyanok, mint az órák, inkább mint a tökéletes dirigálás - állapítja meg Eszter a filozófiavizsga után. A differenciálás szükségességére és eredményességére pedig a kudarcok után jön rá Méhes. Hogy végre kicsikarjon valami eredményt a lustaság átkával sújtott csamorkányi gyerekekből, mindeniknek külön-külön filozófiatételt ad. S lám, az eredmény lenyűgöző. "Ugyanazok a fiúk, akik a francia tanfolyamon nem voltak hajlandók naponta húsz szót megtanulni", most bámulatos párhuzamot vonnak Platón és Buddha között.

Tanesszközök, tankönyvek

A tanítás módszerétől elválaszthatatlan a tanesszközök, kitüntetetten a tankönyvek problematikája. (Napjaink tanügyében is központi kérdéssé vált ez.) Nem meglepő, hogy Németh Lászlónál is szorosan összekapcsolódik a módszer és a tankönyv. Méhes Zoltán író léteére nem röstelli, hogy vegytantankönyvet írjon, mert elégedetlen azzal, amelyből tanítani kényszerül. Kritikáját a következőképpen összegzi: "A mostani tankönyvek voltaképp lexikonok. Minden megvan bennük, egy bizonyos helyen..." Az ő készülő tankönyve, akárcsak pedagógiai módszere, a hólabdaelvre épül. Ebben "úgy nő a tudás, mint a hólabda, mindig az egész görög tovább, s mindig az egészhez tapad".

Vizsgák

A mai magyar oktatásügyet sajnálatos módon jellemzi az a központi törekvés, amely vizsgákra felkészítő vállalatokká kívánja alakítani iskoláinkat. Az elmúlt egy évben hozott oktatáspolitikai döntések a gimnáziumokat is olyan irányba sodorják, hogy kénytelenek legyenek félretenni a tradicionális általánosan művelő hivatásukat, s helyette csak vizsgákra készítsék fel tanítványaikat, a jövő értelmiségét. Soha nem volt tehát aktuálisabb Németh László figyelmeztetése. Ő pontosan lát, s az Égető Eszterben meggyőző erővel ábrázolta is a valódi

műveltség és a vizsgán való megfelelés közötti szakadékot. "Különbséget tett a kétféle rend közt, amelyekkel a tudás, s amelyekkel egy vizsgai készülődés rendezi az elemeket. Az előbbi a valóságos, biológiai rendezés, mely az emlékezetet könnyíti, az utóbbi az árend, amely az emlékezetet új, fölösleges s pusztulásra ítélt vázakkal... terheli meg." (A kakaskúti tanár úr éppen ezért merészen félre is tette a vizsgatematikát. Tudást adott a gyerekeknek, s erre építve, kényszerűségből, csak az év legutolsó hónapjában programozta be agyukat a vizsgákra.)

Az Égető Eszterben feltárul az is, hogyan rontja meg a tanár és diák harmonikus együtt tanulását a vizsgán való megfelelés kényszere. Eszter közelgő érettségije előtt "az órák mind hosszabbra nyúltak, s a beszélgetés utánuk néhány fanyar, erőltetett mosollyal támogatott szóra zsugorodott, amellyel a tanár-tanítvány viszony ellenségességéből próbáltak a tisztelt vendég s a nagyrabecsült asszony szerepébe visszatalálni".

Ám rávilágít a regény a vizsgák másik, pozitív oldalára is: a megküzdött siker, a visszatért önbecsülés felszabadult öröme. Eszter, aki "matróna" létére könnyezve és reszketve indult el a vizsgájára, annak végeztével olyan tiszta örömet érzett, mint amilyen "a Jóisten tudja, mikor volt utoljára: talán lánykorában".

A tehetség védelme

Németh László életpályáján a minőség iránti elkötelezettségéből és szociális érzékenységből adódóan több formában is megjelent a tehetségmentés ügye. Az Égető Eszterben a tanyai internátus ürügyén kerül előtérbe a téma.

1989 óta hazánkban ismét megnyílt a lehetőség a tehetséggondozásra vállalkozó iskolák szervezésére. Számos ilyen alakult (köztük - nem véletlenül - elsőként a Németh László nevét viselő gimnázium). Ezen iskolák óriási felelősséget jelentő feladat előtt állnak minden évben, amikor dönteniük kell a tehetséggondozásra jelentkező gyerekek felvételéről. A korábbi uniformizált iskolarendszer nem tűrt meg ilyen kiválasztást, nem voltak hát a pedagógiai gyakorlatból átvehető minták. A jó döntést két forrás segíthette: a pszichológia tudománya és az irodalom. Németh László Szilágyi tanár ura már fél évszázaddal ezelőtt pontosan tudta, hogy a tehetségígéreteket nem úgynevezett tudáspróba, hanem részben képességvizsgálat, részben a tanulói aktivitásuk során szerzett megfigyelések alapján kell kiválasztani. Ehhez a - pszichológiai kutatások oldaláról igazolt - tételhez ad úgyszólván foratókönyvszerű szakmai segítséget az Égető Eszter. A tanyai gyerekek rendhagyó "felvételi vizsgáját" tárgyaló alig ötoldali regényrészlet a műnek egyébként az egyik legszínesebb, legmozgalmasabb s érzelmileg is legsokoldalúbb mozaikkockája.

Iskola és társadalom

A tanyai internátus megszervezésének kapcsán nyomon követhetjük Németh László társadalomfilozófiai útkereséseit is.

Azt, hogy a tehetségmentést mennyire szívügyének tekintette, életművének ismeretében nem szükséges itt bizonyítanunk. Kiderül egyébként magából a regényből is, hisz Szilágyi az, aki kezdeményezi, s vele az író sehol sem száll vitába. Ám nem tudja a kételyeit sem elnyomni.

Nem vennénk ezeket komolyan, ha csak Máté Józssival mondatná ki ellenérveit. ("A maguk tehetségeinek kisebb gondjuk is nagyobb lesz, mint hogy hálát érezzenek maguk iránt, amiért kitanították... Csak neveljenek maguknak sírásókat.") El kell viszont gondolkoznunk azon a körülményen, hogy az egyik hozzá közel álló figurájának, Égető Lőrincnek a szájába is szkeptikus szavakat ad: "Én az efféle alamizsnálkodást sosem tartottam sokra. Az én elvem az volt, hogy a tanyaiakat gazdaságilag kell fölemelni; megfelelő szervezetekbe tömöríteni, mezőgazdasági műveltséget adni. Akkor, ne félj, taníttatják ők maguk a gyerekeiket. S ha szükségét érzik az internátusnak, fölállítanak maguk úgy, ahogy a gabonaraktáraikat, a gyümölcsértékesítő szövetkezeteiket." Viszont amikor már azt várnók, hogy Égető végképp elutasítja az internátus ügyét, váratlan fordulattal maga is följánlja anyagi támogatását. Így végül is egyértelművé válik az írói állásfoglalás. Végül még Bozsó élettörténetével visszamenőleg is igazolja a miliőelmélet helytelenségét és tarthatatlanságát.

Tanárokról, diákokról

Érdemes volna vizsgálat tárgyává tennünk a diákokról s a tanulói magatartásformákról szóló fejtegetéseket, akárcsak a tanártípusok találó rajzolatait. Ám - különösen ez utóbbiak - oly bőséges anyagot kínálnak, hogy terjedelmi korlátok miatt nem szívesen bár, de ellenállunk a csábításnak. Inkább megállunk még néhány gondolat erejéig azoknál a tanári hibáknál, amelyeket a regény megemlít, s amelyek ma is gyakorta rontják iskoláinkban a pedagógiai munka hatásfokát.

Súlyos tanári hibának tekintjük, ha a tanítványok megérzik, hogy nevelőjük nem egyformán szereti őket. Égető elkövette ezt a hibát. Eszter hamar észrevette, hogy apja az okosabb és finomabb anyagból gyúrt Józsikát jobban kedveli. Így "Lőrincke, aki az elemiben is csak kettes-hármas tanuló volt, Józsika mellett afféle emberi salakká lett". Ugyanakkor nem is értette a jobban szeretett Józsikát. Túlzott tárgyszeretete kissé elvakította, s így nem látta meg a távolságot az okosan csillogó szemekben. A tanítvány valódi énjére való nem figyelésből - mint tudjuk - nem szövődhet harmonikus mester-növendék kapcsolat. Égető és József is eltávolodtak egymástól, s az előbbi a sírba vitte magával efölötti megbántottságát. Ugyancsak Égetőt ruházta fel az író a harmadik súlyos tanárfogyatékossgal, a féltékenységgel. A fiúk Szilágyi iránti rajongását bosszús rosszallással szemlélte, bár maga azt hitte, hogy "fölötte van minden féltékenységgnek".

Az író Méhes Zoltánt sem kíméli. Eszteren keresztül elítéli a hiúságát, a tanítványra nem mindig figyelő könyörtelenségét, a túlzó általánosításait és egyszerűsítéseit. A tanyai gyerekek felvételijének ürügyén pedig fellebbenti a fátylat az egyik legáltalánosabb pedagógiai hibáról. Arról, aminek következményeként a gyerekek a kérdésekre nem a racionális gondolkodás eredményeképpen felelnek, hanem válaszaikat a megsejtett tanári elvárásokhoz igazítják. Némelyik tanyai kisgyerek már úgy szerepel, hogy látszik, "tudja, mi kell az uraknak, főképp a tanítóféléknek". Szilágyinak, az eszményi tanárnak lesz majd a dolga, hogy meggyőzze őket: "ne azt tegyék, amit várnak tőlük", hanem azt, amit helyesnek tartanak.

Németh László a pedagógiai tárgyú írásokban többször is vallott a pedagógusmesterségről és -hivatásról. Elegendő csak a Ha most lennék fiatal, A jó tanár, az Iskola Kakaskúton, A pedagógus hite stb. című munkáira gondolnunk. E vallomások az Égető Eszterben tézisszerű

tömörséggel állnak előttünk. Eszterrel, az öreg Józseffel, Égető Lőrincel és természetesen Méhes Zoltánnal állnak kapcsolatban a fontos pedagógiai gondolatok.

A tanítás szerinte több kell hogy legyen, mint a "leckék újarágása". Ennélfogva a tanárnak az a dolga, hogy a "tűzet fűjtassa a tűzbe tett vas alatt". "A tanító olyan, mint apuska, az akkor érzi a leggazdagabbnak magát, ha mindenét odaadta." Nem úgy, mint öreg Józsi, aki nem tanító, csak ezermester.

A már említett Prohászka Lajos Az oktatás elmélete című korszakos munkájában a többi között azt állítja, hogy a tanításban nem a tárgyi képzés, azaz az ismeretek nyújtása, hanem az alaki képzés, vagyis a növendék képességeinek és személyiségének a fejlesztése az elsődleges cél. Németh László - itt most Égető Lőrinc - pedagógiájában visszaköszön ez a korszerű s ma is megszívlelendő álláspont. Égető ugyanis nem "tanított", hanem "az unokái eszét készítette elő az ő kedves eszméire". Ugyanígy Méhes, aki szerint ez az igazi, mármint "egy foltnyi külön életet írni".

Ugyanő meggyőzően vall a tanári hivatás szépségéről is. Ezt mondja: "A világ így vagy úgy elkészül, de a nevelés ... embert csinálni belé." A feladat nagyszerűsége, mint egy "édes burok", beborítja a tanárt, és nem hagyja, hogy óráira beszivárognak a külvilág kínjai. Ez teszi Méhes Zoltánt szinte önfeledten boldoggá, még tönkrement életének dacára is.

És ez a hivatás jelenti - mint tudjuk - Németh László számára is a menedéket legszorongatottabb éveiben, s teremti meg számára egyúttal az alkotói életpálya újabb korszakát. Ez a hivatás, a mi hivatásunk, amelynek lényegét oly gyönyörű tömörséggel így jellemezte: "Azért vagyok pedagógus, hogy a természetnek nyers gyémántját szép vigyázattal csiszoljam kristályba."